

<https://doi.org/10.15407/rksu.35.213>

УДК К:070:001]-024:168.5

Григорій Рудий, доктор історичних наук,
учений секретар Сектору з координації наукових досліджень
Науково-організаційного відділу, Президія Національної
академії наук України (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-4679-282X
E-mail: sknd@nas.gov.ua

СТРУКТУРА ПРЕСОЛОГІЇ ЯК СИСТЕМИ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Метою статті є з'ясування структури пресологічного знання. **Методологія статті** спирається на принципи науковості, об'єктивності, багатofакторності, системності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, структурно-системний) та спеціально-історичні методи до розробки структури пресології як системи наукових знань. **Наукова новизна:** вперше обґрунтовується теза про розробку загальних теоретичних положень про структуру пресології як окремої спеціальної історичної дисципліни. З позицій мети, завдань, об'єкта, предмета, методів дослідження пресології визначається структура пресологічного знання, характерні риси пресології та її функціональні ознаки як цілісного організму. Відповідно до логічного, предметного, функціонального і субдисциплінарного аспектів автором запропонована класифікаційна схема структури спеціальної історичної дисципліни «Пресологія». Насамперед ідеться про розробку загальних теоретичних положень про структуру пресологічного знання. **Висновки.** Рефлексована модель структури дисципліни дає уявлення про природу пресології, її предмет, об'єкт, суб'єкт, завдання. Принципове значення має визначення теорії структури пресології, яка посідає центральне місце у пресології, розкриваючи природу пресологічного джерела, суть, специфіку відображення у ньому дійсності, його пізнавальну функцію, і є сукупністю систематизованих знань про структуру пресологічного знання. Тісно пов'язана з пресологічною теорією практика пресології. Визначені складові структури пресології виявляють

Цитування: Рудий Г. Структура пресології як системи наукових знань. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 4 (35). С. 213—219. <https://doi.org/10.15407/rksu.35.213>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

перспективи і потреби цієї дисципліни, її роль і місце в системі спеціальних історичних дисциплін. Запропонована автором класифікаційна схема може прислужитись як орієнтир для розширення і поглиблення наукового пошуку.

Ключові слова: періодична преса, преса, пресологія, джерело, методологія, спеціальні історичні дисципліни.

Актуальність дослідження структури спеціальної історичної дисципліни «Пресологія» зумовлена тим, що до цього часу питання про структуру пресології як системи наукових знань не розроблялося.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що зазначена проблематика ще не знайшла належного висвітлення дослідниками. Поняття «структура пресології» наводиться у працях автора цієї статті без визначення його характерних рис та функціональних ознак [1].

Мета дослідження: з'ясувати структуру пресологічного знання.

Виклад основного матеріалу. Необхідно насамперед звернутися до визначення таких основних понять, як об'єкт і предмет пресології. Об'єктом пресології є комплекси документів і матеріалів, які відклалися на сторінках газет і журналів різних класифікаційних груп:

- за профілем (урядові, партійні, окремих власників, церковних громад, громадських організацій тощо);
- за політичною орієнтацією;
- за територіальною ознакою (центральні, місцеві й регіональні);
- за періодичністю (щоденні, ті, що виходили двічі або тричі на тиждень, тижневики, щомісячники).

Предметом пресології є тенденції та закономірності зародження й особливості функціонування періодичних видань, форми і напрями висвітлення суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку соціуму, а також теоретичні, методологічні й методичні аспекти дослідження преси, її систематизації, класифікації, періодизації, критики. Тобто пресологія як наукова дисципліна має дуже складний об'єкт і предмет вивчення, оскільки повинна вивчати пресу в системній єдності всіх її компонентів. З огляду на це складність предмета пресології обумовлює складність її структури. Слід зазначити, що в історичному джерелознавстві існують кілька підходів до структурування джерелознавчого знання. Найбільш відомою є дворівнева структура джерелознавства [2—7].

Перший рівень. Є загальна джерелознавча теорія — це сукупність наукових знань про предмет, структуру і місце джерелознавства серед інших наукових дисциплін.

Другий рівень — це практичне джерелознавство, яке здійснює пошук, відбір, аналіз, критику та використання окремих джерел або групи джерел.

У рамках дворівневої структури відомий український науковець М.Я. Варшавчик виокремив чотири ступені: логічний, функціональний,

предметний і субдисциплінарний [3, с. 96, 97]. Інший варіант цієї структури запропонувала київська науковиця І.Н. Войцехівська в підручнику «Історичне джерелознавство» [8]. Заслужує на увагу варіант удосконаленої структури джерелознавчого знання О.М. Богдашиної в навчальному посібнику «Джерелознавство історії України» [9]. Згідно із цими класифікаціями:

- логічний аспект вивчає теорію, методiku та практику джерелознавства [3, с. 96; 9, с. 183];
- предметний аспект поділяє історичне джерелознавство на джерелознавство окремих історичних дисциплін, джерелознавство різних історичних епох, джерелознавство окремих регіонів, джерелознавство окремих сфер суспільного життя, джерелознавство окремих груп чи проблем науки [3, с. 96; 8, с. 56; 9, с. 183];
- функціональний аспект визначає етап роботи з історичними джерелами, пошук та виявлення джерел, їх відбір та класифікацію, критику, введення до наукового обігу нових джерел [9, с. 183; 3, с. 96, 97; 8, с. 57];
- субдисциплінарний аспект виявляє взаємозв'язок джерелознавства з іншими спеціальними історичними дисциплінами [3, с. 97; 8, с. 58, 59; 9, с. 183].

Слід відзначити, що класифікаційні схеми М.Я. Варшавчика, І.Н. Войцехівської, О.М. Богдашиної щодо структури історичного джерелознавства логічно побудовані та науково обґрунтовані. Також важливо зауважити, що поняття «структура джерелознавства» включає сукупність усталених зв'язків компонентів об'єкта, що забезпечують цілісність об'єкта та основні властивості, які виявляються під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх змін [8, с. 48]. Крім того, структура включає макроструктуру як зв'язок джерелознавства з іншими науковими дисциплінами, місце джерелознавства серед них, мікроструктуру як внутрішню побудову самого джерелознавства і його якості як системи знань [8, с. 49].

Автор зростав на теоретичних і методологічних засадах, що були спрямовані на аналіз проблеми дослідження матеріалів преси й базувалися на пресовому понятійному апараті та пресовому наративі. Багаторічний досвід роботи з періодикою переконує, що пресологи потребують також такої теорії, яка була б тісно пов'язана з практикою. Тобто такої, яка зростає з пресових досліджень і розбудовується для їхніх потреб. Отже, йдеться про звернення та опис пресового матеріалу з метою пошуку та побудови класифікаційних схем структурування пресологічного знання. Цим методологічним принципам відповідає візія пресології як нової спеціальної історичної дисципліни. Продовжуючи думку про пресологічну дисципліну, треба відзначити, що ця дисципліна має свій об'єкт, предмет, структуру й завдання і в межах якої розробляється весь спектр теоретичних, методологічних і практичних питань, що стосуються пошуку й опрацювання пресових джерел. Тобто пресологія має дуже складний об'єкт і предмет вивчення,

оскільки повинна розкривати загальні тенденції становлення і функціонування періодики, її специфічність як історичного джерела. Складність предмета пресології також обумовлюється складністю пресологічного знання.

Структуру пресологічного знання можна умовно поділити на три рівні. Перший рівень — загальна пресологічна теорія. Теорія пресології — це сукупність систематизованих знань про її об'єкт, суб'єкт, предмет, структуру пресології, її місце серед інших спеціальних наукових дисциплін. Другий рівень — це спеціальна галузева пресологія (політична, економічна, освітня, наукова тощо). Третій рівень — емпіричні пресологічні дослідження.

Тісно пов'язана з пресологічною теорією практика пресології. Логічним вбачається структурувати пресологічні знання відповідно до мети і завдань, які стоять перед пресологією. На нашу думку, пресологічне знання можна класифікувати за двома ознаками: теоретична пресологія та прикладна пресологія. Завдання теоретичної пресології спрямовані на побудову теорії й методології. Прикладна пресологія має на меті вирішення практичних завдань, які стоять перед пресологією.

Немаловажне значення має структурування пресологічного знання за предметом вивчення. За критерієм предмета вивчення пресологія поділяється таким чином:

- макропресологія, що спрямована на вивчення преси як цілісного організму або певних його складових (центральної газети і журналів, місцевої й регіональної періодичної преси, професійної преси, молодіжних видань тощо);
- мікропресологія. Якщо говорити про дослідницьке поле, то мікропресологія, на наш погляд, включає в себе вивчення низової (корпоративної) преси.

З позиції методів отримання пресологічного знання пресологія має два рівні:

- теоретична пресологія, яка орієнтована на вивчення сутності преси та закономірностей, що зумовлюють її функціонування;
- емпірична пресологія, метою якої є збір пресологічної інформації, одержаної у процесі кількісно-якісного аналізу текстової інформації. Використовуються спеціальні пресологічні методи збору та аналізу даних.

Важливим залишається питання щодо з'ясування поняття «аналітико-інформативна пресологія». На нашу думку, під цим поняттям слід розуміти спеціальне вивчення окремих газетних або журнальних джерел чи їхніх груп на теоретико-методологічному і методичному рівнях. Виходячи із цих методологічних засад, нами запропонована класифікаційна схема структури пресології за її складовими категоріями (рис.).

Як бачимо, існує досить тісний зв'язок між складовими категоріями моделі структури пресології відповідно до логічного, предметного, функціонального і субдисциплінарного аспектів.

Класифікаційна схема структури пресології за її складовими категоріями

Наукова новизна. Уперше обґрунтовується теза стосовно розробки загальних теоретичних положень про структуру пресології як окремої частини джерелознавства. З позицій мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження визначається структура пресологічного знання, характерні риси пресології та її функціональні ознаки як цілісного організму. Відповідно до логічного, предметного, функціонального й субдисциплінарного аспектів автором запропонована класифікаційна схема структури дисципліни «Пресологія». Насамперед ідеться про розробку загальних теоретичних положень про структуру пресологічного знання.

Висновки. Рефлексивна модель структури застосовується до природи пресології, її предмета, об'єкта, завдань. За її характерними рисами та функціональними ознаками пресологія поділяється на три рівні. Перший рівень — пресологічна теорія. Теорія пресології — це сукупність систематизованих знань про її структуру. Другий рівень — це спеціальна галузева пресологія (політична, економічна, освітня, наукова тощо). Третій рівень — це емпіричні дослідження. Тісно пов'язана з пресологічною теорією практика пресології. Запропонована класифікаційна схема структури може прислужитись як орієнтир для розширення і поглиблення наукового пошуку. Визначені складові структури пресології виявляють перспективи і потреби дисципліни, її роль і місце в системі спеціальних історичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рудий Г.Я. Пресологія: теоретичні і методологічні аспекти // Рукописна та книжкова спадщина України. 2023. Вип. 30. С. 207.
2. Шмидт С.О. Современные проблемы источниковедения // Источниковедение: теоретические и методические проблемы. Москва, 1969. С. 17—21.
3. Варшавчик М.А. Историко-партийное источниковедение: Теория, методология, методика. Киев, 1984. С. 95.
4. Войцехівська І.Н. Структура історичного джерелознавства // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. 2001. Вип. 3. С. 261.
5. Источниковедение СССР : учебник под редакцией И.Д. Ковальченко. Москва, 1981. С. 10.
6. Джерелознавство історії України : довідн. Київ, 1998. С. 38.
7. Воронов В.І. Джерелознавство історії України. Дніпропетровськ. 2003. С. 6.
8. Войцехівська І.Н. Структура історичного джерелознавства // Історичне джерелознавство. Київ, 2002. С. 56.
9. Богдашина О.М. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія : навч.-метод. посіб. Харків, 2005. С. 183.

Отримано 14 жовтня 2023 року

REFERENCES

1. Rudyi H.Ya. Presolohiia: teoretychni I metodolohichni aspekty [Pressology: theoretical and methodological aspects]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2023. Vol. 30. P. 207. [In Ukrainian].
2. Shmidt S.O. Sovremennye problemy istochnikovedeniia [Modern problems of source study]. *Istochnikovedeniie: teoreticheskie I metodicheskie problem* [Source study: theoretical and methodological problems]. Moscow, 1969. Pp. 17—21. [In Russian].
3. Varshavchuk M.A. Istoriko-partiinnoe istochnikovedenie: teoriia, metodologiia, metodika [Historical-party source study: theory, methodology, technique]. Kyiv, 1984. P. 95. [In Russian].
4. Voitsekhivska I.N. Struktura istorychnoho dzhereloznavstva [The structure of historical source studies]. *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafiia. Dzhereloznavstvo* [Archival studies. Archeography. Source studies]. 2001. Vol. 3. P. 261. [In Ukrainian].
5. Istochnikovedenie SSSR: uchebnyk pod redaktsiei I.D. Kovalchenko [Source studies of the Union of Soviet Socialist Republics: textbook edited by I.D. Kovalchenko]. Moscow, 1981. P. 10. [In Russian].
6. Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy : dovidnyk [Source studies of the history of Ukraine : Handbook]. Kyiv, 1998. P. 38. [In Ukrainian].
7. Voronov V.I. Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy [Source studies of the history of Ukraine]. Dnipropetrovsk, 2003. P. 6. [In Ukrainian].
8. Voitsekhivska I.N. Struktura istorychnoho dzhereloznavstva [The structure of historical source studies]. *Istorychne dzhereloznavstvo* [Historical Source Studies]. 2002. P. 56. [In Ukrainian].
9. Bohdashyna O.M. Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy: teoriia, metodyka, istoriia: navch.-metod. posib. [Source studies of the history of Ukraine: theory, methodology, history : teaching and methodological manual]. Kharkiv, 2005. P. 183. [In Ukrainian].

Received on October 14, 2023

Hryhorii Rudyi

Presidium of National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-4679-282X

E-mail: sknd@nas.gov.ua

STRUCTURE OF PRESSOLOGY AS A SYSTEM OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

The goal of the work. The article aims to clarify the structure of pressological knowledge. **Methodology** of the article is based on the principles of scientificity, objectivity, multifactoriality, and systematicity. The general scientific (analysis, synthesis, structural-systemic) and special-historical methods were used to develop the structure of pressology as a system of scientific knowledge. **The scientific novelty:** for the first time, the thesis on the elaboration of general theoretical provisions on the structure of pressology as a separate specific historical discipline is substantiated. The structure of pressological knowledge, its characteristic features, and functional signs as a whole organism is defined by the position of the goal, tasks, object, subject, and methods of research of pressology. According to the logical, subject, functional, and sub-disciplinary aspects, the author proposed a classification scheme of the structure of the special historical discipline “Pressology”. The first-ever theoretical framework for pressological knowledge structure is presented. **Conclusions.** The reflected model of the structure of the discipline gives an idea of the nature of pressology, its subject, object, subject, and task. The fundamental importance is the definition of the theory of the structure of the pressology, which settles a central place in the pressology. It reveals the nature of the pressological source, its essence, the specifics of its reflection of reality, and its cognitive function, and is a set of systematized knowledge about the structure of pressological knowledge. The practice of pressology is closely related to pressological theory. The defined components of the structure of pressology reveal the prospects and needs of this discipline, its role, and its position in the system of the special historical disciplines. The classification scheme proposed by the author can serve as a guide for expanding and deepening scientific research.

Key words: periodical press, press, pressology, source, methodology, special historical disciplines.